

BU GRONINGEN VERDWUNT DE HUNZE

Ben Westriink

De Hunze is behoorlijk toetakeld. Anders dan haar buurrivier de Drentse A viel zij grotendeels ten offer aan wat menselijke vooruitgang heet. Het was overigens niet uitsluitend de hedendaagse verkavelende mens die de Hunze vergroef. Reeds in de Vroege Middeleeuwen verdwenen grote delen van de rivier letterlijk van de kaart. De Drenten veranderden de Hunze in een keurig maar saai kanaal. De Groningers gingen doortastender te werk. De Hunze werd er rechtgetrokken, afgedamd, opgeslibd, gekanaliseerd en naar de stad geleid. De rivier die ooit het landschap rond de stad Groningen sterk bepaalde, werd tenslotte geheel overgroeid door moderne infrastructuur. In en rond de stad Groningen liggen hier en daar nog restanten Hunze: afgesneden oude beddingen, tot sloten teruggebracht. Maar ook deze laatste sporen blijken niet

veilig voor de stad. In dit artikel gaan we kort in op de geschiedenis van de Hunze om vervolgens op zoek te gaan naar de restanten van een rivier die duizenden jaren lang bijdroeg tot de vorming van het landschap.

Zeer lang geleden — naar men zegt omstreeks het einde der voorlaatste ijstijd—was de Hunze een brede, kolkende stroom, die het ijswater naar de destijds veel verder en lager gelegen zee kust afvoerde. Het was een ontstuimige rivier die de oostflank van de Hondsrug modelleerde, en die, toen het zich terugtrekkende landijs bij Winsum stokte, eenvoudigweg het noordelijke deel van de Hondsrug (tussen Sauwerd en Groningen) wegspoelde. De ijslijden verstreken en gedurende 80 eeuwen werd de zandige oerbodem van Groningen met kleiafzettingen bedekt. Als we alle klei van het

Groninger land verwijderen—wat een hele klus is want er ligt plaatselijk wel 15 meter—zal het oorspronkelijke Hunzedal, diep uitgesneden in de zandbodem, weer te voorschijn komen.

Dit alles behoort tot het verre verleden, want sedert mensenheugenis is de Hunze een bescheiden rivier, gevoed door het overtollig regenwater dat uit de uitgestrekte Drentse hoogvenen stroomde. Eeuwenlang droeg de rivier dit veenwater naar de zee. Niet gehinderd door reliëf koos de rivier een grillige loop vol kronkels en bochten, die men meanders noemt. Bij het ontstaan van de stad Groningen, zo rond het begin der jaartelling, speelde de Hunze vermoedelijk geen opvallende rol. Groningen ontstond waarschijnlijk als een Drents zanddorp op het uiterste noordelijke deel van de Hondsrug, dicht bij de plaats waar het zand onder de klei wegduikt. De Hunze stroomde ruim een ki-

Rg 2. De Hunzebedding ten noorden van boerderij Landzicht (2). De volgorde: neg (links), bedding met sloot (midden) en coeeraol (rechts) is typerend voor de Hunzerestanten

lometer oostwaarts van deze plek. Pas toen Groningen uitgroeide tot een heus middeleeuws stadje werd de interesse van de bewoners in de Hunze gewekt. En dat heeft ze geweten.

Saaie waterloop

In het midden van Drente, niet ver van Gasseltenijveen, waar het Voorste en het Achterste Diep samen-vloeiën, is ervooer het eerst sprake van Hunze. De rivier, die al lang geen hoogveenrivier meer is, begint haar bestaan—vol eigentijdse symboliek—in het recreatiepark de Hunze. Zij stroomt vervolgens noordwaarts en volgt daarbij nauwgezet de oostflank van de Hondsrug. Tot aan het Zuidlaardermeer is de loop van de Hunze goed te volgen. Door kanalisering veranderde de rivier in een saaie waterloop, die wel Oostermoerse vaart genoemd wordt. Het sterk verkavelde Hunzedal is onvergelykbaar met het rijke, kleinschalige stroomdal van de A dat zich slechts 6 km westwaarts bevindt aan gene zijde van de Hondsrug. Hier en daar is in een enkele afgesneden Hunzemeander nog een glimp van de oude glorie waarneembaar. Men vindt er de Noordse zegge, bittere veldkers, vrouwemantel en zeggroene muur. Maar in de verdrogende beddingen komt het waterdrieblad niet meer tot bloei en kwijnen de laatste horsten van de pobegge. Laatstgenoemde plant werd hier nota bene tien jaar geleden voor het eerst in ons land waargenomen. Deze laatste restanten verdienen een waardiger behandeling.

Ten noorden van het Zuidlaardermeer verdwijnt de Hunze, van de hedendaagse kaarten. Het Drentse Diep volgt nog het tracee van de Hunze, maar nabij Waterhuizen raakt men het spoor bijster. Omstreeks 1400 werd hier de Hunze abrupt onderbroken en vervolgens werd haar loop naar de stad geleid via een gegraven verbinding die men Schuitendiep noemde (het latere Winschoterdiep). Dat was een slimme zet van de stadjes gedaan op een moment dat de stad het juridisch in dit deel van de Ommelanden voor het zeggen had. Het waterpeil in de kwijnende grachten steeg hierdoor met ca. 1,5 meter tot veiliger hoogte. Bovendien begon de turfvervening in de Drentse venen op gang te komen en het Schuitendiep bood een mooie kans aan de stad om de turfhandel geheel te controleren. Het is veelzeggend dat in de stad Groningen het Schuitendiep overgaat in de Turfsingel. Via het (gegraven) Reitdiep werd het Hunzewater tenslotte naar zee geleid.

Zo werd de Hunze letterlijk naar de stad toe getrokken. De Hunzebedding ten oosten van de stad kwam door deze ingreep vrijwel droog te liggen. Het stroompje dat restte werd het Selwerderdiepje genoemd. Dit diepje verlandde tenslotte en alles wat er nu nog over

is, is een brede kronkelsloot omzoomd door oeverwallen. In dit deel van de Hunze was de invloed van de zee al merkbaar. In de ondergrond vindt men een dunne kleilaag. Na de afdamming leverden de zavelige oeverwallen nog enige tijd bruikbare klei voor de 14e en 15e eeuwse tichelovens. Bij stadsuitbreidingen zijn diverse van deze ovens te voorschijn gekomen. Van de oude Hunzemeanders zijn ten oosten van de stad Groningen nog sporen terug te vinden. Oude beddingen, resten van oeverwallen en bedijkingen herinneren aan weleer. Hier en daar slingert nog een stuk oude weg over de zavelige en dus stevige oeverwal van de oude rivier. Op luchtfoto's uit de jaren dertig is de oude Hunzebedding nog fraai intact. De uitbreidende stad heeft

de bedding echter grotendeels overdekt. Door de aanleg van het Eemskanaal, het Van Starckenborghkanaal, industrieterreinen en diverse snelwegen is het verband tussen de verspreid liggende restanten geheel zoekgeraakt. Soms zijn Hunzesporen in het moderne stadsplan overgenomen. Slechts met behulp van een kaart is het geheel te overzien. In fig. 1 is de oude loop van de rivier ingetekend op de plattegrond van Groningen. De goed herkenbare Hunzerestanten zijn met cijfers aangegeven.

Restanten van de Hunze

Terug naar de Hunze. De rivier stroomde van Waterhuizen naar Oosterhoogebrug. Op de oostelijke oe-

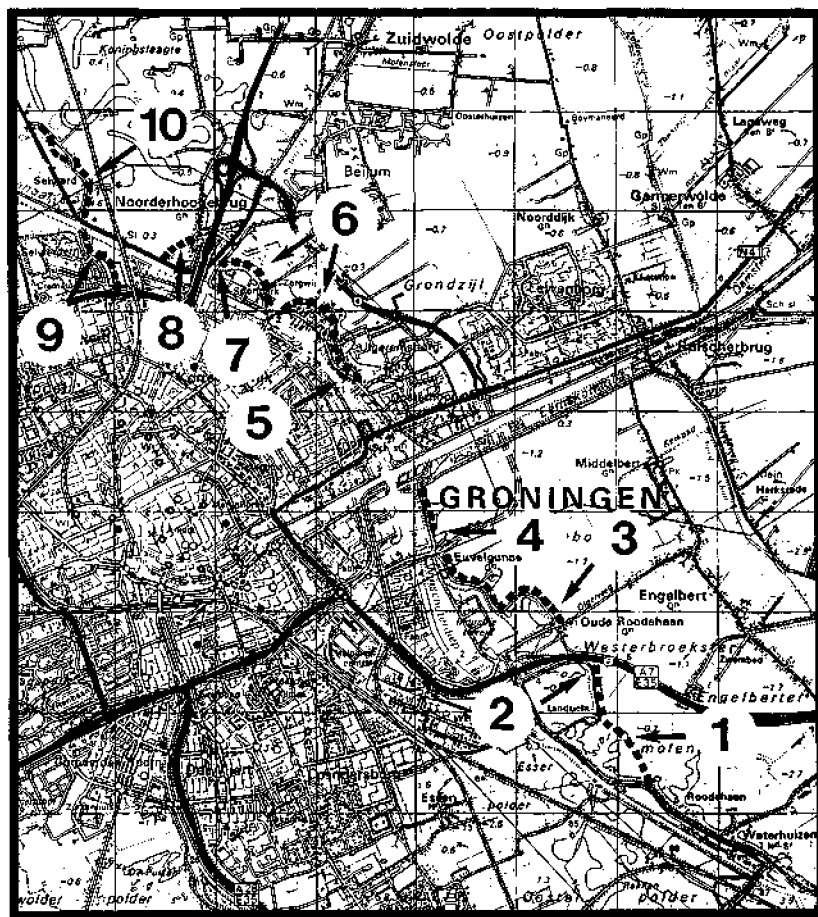

fig. 1. Plattegrond van Groningen waarin met een stippellijn de herkenbare Hunzerestanten zijn aangegeven. De nummers verwijzen naar de tekst

Fig 3. Oewewallenkomplex nabij Oude Roodehaan (3)

Fig 5. Hunzerestant nabij Noorderhoogbrug (8). Door de wal is een afslag van een snelweg geprojecteerd

verwal ontstond een slingerweg die beide gehuchten met elkaar verbond. Deze oude weg ligt er nog steeds (1), maar evenals de Hunze is zij verknipt. Mooi zichtbaar is de Hunze iets ten noorden van boerderij Landzicht (2; fig 2). Ingeklemd tussen de snelweg naar Hoogezand en een reusachtige stadsvuilnisbelt ligt

fig 4. Gezicht op de Hunze vanaf het Boterdiep 17). Hier dreigt beplanting in het kader van het project "Hunzebos"

hier de oude bedding geflankeerd door markante oewewallen. Molshopen tonen duidelijk het contrast tussen de zwarte venige verlandde bedding en de grijzige zandige klei van de westelijke oewewal. Deze volgorde: oewewal, bedding met sloot en weg (zie fig 2) is typerend voor de Hunzerestanten. Bij Oude Roodehaan is de Hunze opnieuw goed zichtbaar. Even voorbij het tolhuisje liggen links van de weg mooie oewewallen (3; fig 3). Tot in Euvelgunne, nabij de woon-schepenhaven, blijft de begeleidende weg opvallend bochtig (4). Een deel van deze weg valt in een sluiproute tussen de woonwijk Lewenborg en de stad Groningen. Duizenden Groningers nemen hier dagelijks met grote snelheid de flauwe bochten in de weg, velen on-

wetend van het feit dat het de oude Hunze is die hen meevoert in deze zig-zag koers. Het Eemskanaal vormt vervolgens een fors obstakel, maar noordelijk ervan komt de Hunze weer te voorschijn. We zijn inmiddels binnen de bebouwde kom van Groningen beland. De Hunze verschijnt halverwege de Pop Dijkemaweg als een ruime sloot links van de weg gelegen. De woonhuizen zijn hier boven op de Hunzewal gebouwd, wat goed te zien is aan de glooiing in de tuintjes en oprijlanen. Twee reusachtige Hunzebochten verbinden Oosterhoogbrug met Noorderhoogbrug (6). Langs de brede Hunzesloot heeft men met regelmaat bomen geplant. Deze bomenrij vormt twee reusachtige halve cirkels, die al van verre zichtbaar zijn (6). Een onbedoeld maar indrukwekkend monument dat opgedragen lijkt aan de oude rivier. Een mooi uitzicht op de Hunze heeft men vanaf het Boterdiep (7; fig 4). Hier blijkt een "Hunzebos" geprojecteerd zodat we moeten vrezen voor het vergezicht. Het nu volgende deel van de Hunze is door aanleg van snelwegen verloren gegaan. Alleen bij Noorderhoogbrug vinden we nog een markante wal (8; fig 5). Deze wal zal de voorgenomen uitbreiding van het verkeersknooppunt vermoedelijk niet overleven.

Aan de oostzijde van het kerkhof Selwerd komt de Hunze tenslotte uit de huizenmassa te voorschijn. Vanuit het aldaar gelegen weiland buigt zich een sloot naar de weg toe (9). Het is een sloot met allure; het is de Hunze. Met enige fantasie zien we zelfs de contouren van een stroomdalletje. We zijn aan de noordkant van de stad gekomen en stuiten op het Van Starckenborghkanaal. Aan de overzijde van het kanaal verdwijnt de Hunze in het kleilandschap van Adorp (10). Vanaf dit punt vormt de oude bedding weer een geheel en is ze te vervolgen tot Pieterburen, waar ze ooit in zee uitmondde.

Toekomst

De toekomst van de hier besproken Hunzerestanten is ongewis. De stad Groningen heeft geen bestemmingsplannen buitengebieden die enige bescherming bieden. Te vrezen valt dat de Hunze uiteindelijk slechts zal voortleven als toponym in de benaming van woonerf, fietspad, roeivereniging of elektriciteitscentrale. Zelfs voor de Koningslaagte (10), nota bene aangewezen als relatienotagebied en reservaat, ontbreekt nog altijd een eigentijds bestemmingsplan. Ten noorden van de stad lijkt het tij gunstiger. De gemeente Adorp heeft in haar ontwerp bestemmingsplan de Hunzebedding als te handhaven structureel vastgelegd. De Ruilverkaveling Sauwerd respecteert de Hunzemeanders als relatienotagebied. Alleen de gemeente Winsum, waar de Hunze op zijn mooist is, treuzelt nog met haar bestemmingsplan buitengebied.

